

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-2-121-136>

УДК 364-787.24-053.2-056-24]:352.07

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4413-1243>

Жанна Петрочко,
доктор педагогічних наук, професор,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-8394-4925>

Ганна Слозанська,
доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9724-7098>

Надія Горішна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
м. Тернопіль

ПОШУК МОЖЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анотація. У статті розкрито актуальне питання пошуку можливостей розвитку реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю. Дослідження виконано в межах проєкту НФДУ «Дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди» (Конкурс «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди»; номер проєкту 2022.01/0166).

Мета статі – вивчення сутності й досвіду розроблення та впровадження соціальних послуг дітям з інвалідністю в межах проєктної діяльності різних рівнів. Її завдання: проаналізувати результати досліджень потреб і проблем підтримання дітей з інвалідністю; на основі вивчення міжнародних документів і законодавства України розкрити сутність і різновиди послуг реабілітації для дітей з інвалідністю; узагальнити інформацію щодо успішної діяльності міжнародних фондів/організації та центрів комплексної реабілітації з підтримання дітей з інвалідністю, надання їм якісних соціальних послуг. Для досягнення мети і завдань статті використано теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення), аналіз нормативних документів щодо реабілітаційних послуг особам/дітям з інвалідністю, вивчення досвіду практичної діяльності.

У статті схарактеризовано нормативно-правове підґрунтя надання послуг реабілітації дітям з інвалідності. Зроблено аналіз останніх публікацій з теми дослідження. Розкрито сутність і принципи реабілітації, названо види соціальних послуг реабілітації, визначено їхній перелік відповідно до чинного законодавства.

Здійснено вторинний аналіз Всеукраїнського опитування батьків та опікунів дітей з інвалідністю/осіб з особливими потребами (2023 р.) у контексті доступності й бажаності послуги соціальної реабілітації. Представлено результати проєктної діяльності різних організацій щодо соціальної підтримки, упровадження соціальних послуг дітям з інвалідністю чи підготовки фахівців до надання таких послуг. Подано результати діяльності МБО «Партнерство «Кожній дитині» у межах проєкту Світового банку «Реформування закладів інституційного догляду та виховання

дітей в Тернопільській області» (досвід трансформування будинку дитини в центр реабілітації й розвитку дитини шляхом упровадження різних послуг; підготовка специфікацій соціальних послуг дітям з інвалідністю та їхнім сім'ям) і проєкту ЮНІСЕФ «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» (досвід підготовки й упровадження Базової програми підвищення професійної компетентності медичних і педагогічних спеціалістів будинків дитини для підготовки персоналу закладів до організації та надання комплексу сучасних медико-соціальних послуг, які б забезпечували цілісний процес раннього виявлення, реабілітації й розвитку дитини на засадах партнерської взаємодії). Описано досвід надання послуг реабілітації на базі Київського міського центру реабілітації дітей з інвалідністю.

Ключові слова: реабілітація, дитина з інвалідністю, проєктна діяльність, соціальні послуги.

© Жанна Петрочко, Ганна Слезанська, Надія Горішна, 2023

Вступ. У сучасних умовах суспільних і політичних випробувань особливої уваги й підтримки потребують діти з інвалідністю. Станом на початок 2023 року в Україні більше 163 тис. дітей з інвалідністю. За останні п'ять років кількість таких дітей зросла майже на 20 тис. осіб.

В Україні діти з інвалідністю (особливими освітніми потребами) здобувають освіту в спеціальних закладах освіти чи інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти. За даними Міністерства освіти і науки України, мережа спеціальних закладів загальної середньої освіти у 2022/2023 н. р. становила **290** закладів (2021/2022 н. р. – 310 закладів) з контингентом **34 029 учнів** (у 2021/2022 н. р. – 36294 учнів), з них 2270 – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. Окремої уваги потребують спеціальні заклади освіти, які мають пансіони (інтернатні відділення, де діти можуть перебувати цілодобово) – таких в Україні 239 закладів освіти, де навчаються 27 635 учнів (з них 2104 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування) [20].

Проблема підтримки дітей з інвалідністю є актуальною з позиції різних наук. Зокрема, у соціальній роботі, соціальній педагогіці висвітлено такі аспекти зазначеної проблеми, як: соціалізація дітей з інвалідністю (Н. Муляр, Г. Олійник), адаптація дітей з інвалідністю (А. Губська, Н. Коляда); форми та методи соціальної роботи з дітьми з інвалідністю (Р. Вайнола, О. Виноградова, Н. Заверико, С. Харченко, Ю. Чернецька та ін.). Інші питання догляду, навчання, розвитку й соціальної підтримки дітей з інвалідністю та їхніх сімей, потреби й запити представників цієї соціальної групи, надання соціальних послуг таким дітям вивчали Т. Чечко, Н. Майструк, А. Лучаківська, А. Ревть, Л. Остролуцька, І. Сидорчук, О. Денисюк, Н. Мирошніченко, Т. Спіріна, Т. Соловйова та ін.

Нашу особливу дослідницьку увагу привертають статті, присвячені наданню соціальних послуг дітям з інвалідністю, їхнім батькам на рівні територіальної громади.

Зокрема, Т. Кочубей розкрила загальні засади створення безбар'єрного середовища для осіб з інвалідністю [10]; О. Виноградова здійснила аналіз поняття «інтегровані соціальні послуги» й обґрунтувала модель інтегрованих соціальних послуг у системі сучасної соціальної роботи з дітьми з інвалідністю [7]; О. Байдарова визначила особливості використання інтернет-технологій для розвитку соціальних послуг у громаді [5]; О. Кравченко і О. Столярчук з позиції психології довели важливість психологічного супроводу й забезпечення доступності послуг для сімей, які виховують дітей з інвалідністю [1; 21]; О. Балухтіна репрезентувала соціально-педагогічну підтримку батьків дітей з інвалідністю через упровадження послуги тимчасового перепочинку для дорослих [6]; Т. Лях, Г. Олійник описали елементи системи соціальної реабілітації дітей [2; 3; 12].

Отже, аналіз сучасних соціальних послуг дітям з інвалідністю та членам їхніх сімей є актуальним. Водночас, на нашу думку, подальшого глибшого вивчення потребує питання кращої практики проектної діяльності з розроблення та впровадження саме послуг реабілітації дітям з інвалідністю. Це обумовлено тим, що, як стверджує Ю. Швалб, «провідною функцією фахівця із соціальної роботи у громаді стає не стільки надання конкретної допомоги конкретним клієнтам, скільки розробка і впровадження адресних проєктів і програм соціального розвитку» [22, с. 66].

Мета статті: вивчення сутності й досвіду розроблення та впровадження соціальних послуг дітям з інвалідністю в межах проектної діяльності різних рівнів.

Завдання статті: проаналізувати результати досліджень потреб та проблем підтримки дітей з інвалідністю; на основі вивчення міжнародних документів і законодавства України розкрити сутність і різновиди реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю; узагальнити інформацію щодо успішної діяльності міжнародних фондів/організації та центрів комплексної реабілітації з підтримки дітей з інвалідністю, надання їм якісних соціальних послуг.

Методи дослідження. Для досягнення мети і завдань статті використано теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизацію, порівняння, узагальнення), аналіз нормативних документів щодо реабілітаційних послуг особам/дітям з інвалідністю, вивчення досвіду практичної діяльності. Висновки зроблено також за допомогою методу професійної рефлексії.

В означеній статті:

- здійснено вторинний аналіз даних звіту ЮНІСЕФ (10 листопада 2021 року), мета якого – знайти способи збільшити інклюзію дітей і молодих людей з інвалідністю в усьому світі, ураховуючи їхню думку та потреби під час ухвалення рішень. Звіт містить порівняльні дані із 42 країн;

- подано окремі результати Всеукраїнського опитування батьків та опікунів дітей з інвалідністю/осіб з особливими потребами «Як в Україні живуть сім'ї, які виховують дітей з порушеннями розвитку», що проводилося в межах проекту Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) і Центру «Джерело» протягом лютого-травня 2023 року в усіх областях України, окрім окупованих територій та анексованого Криму. Обсяг вибірки: 1601 особа з 21 області України; 95,6 % респондентів виховують одну дитину з інвалідністю, 4,4 % – дві дитини з інвалідністю.

Результати дослідження. Відповідно до звіту ЮНІСЕФ (2021), у світі майже 240 мільйонів дітей з інвалідністю. Вони перебувають у несприятливому становищі порівняно з дітьми без інвалідності за більшістю показників дитячого добробуту. Зокрема, «порівняно з дітьми без інвалідності діти з інвалідністю мають на:

- 24 % менше шансів отримати необхідну для раннього розвитку стимуляцію та належний догляд;
- 42 % нижчу вірогідність того, що вони здобудуть базові навички читання та лічби;
- 25 % вищу вірогідність затримки в збільшенні маси тіла та на 34 % вищу вірогідність затримки в рості;
- 53 % більшу схильність мати симптоми гострої респіраторної інфекції;
- 49 % вищу вірогідність того, що вони ніколи не відвідуватимуть школу;
- 47 % вищу вірогідність не закінчити початкову школу, на 33 % – не завершити здобуття базової середньої освіти і на 27 % – повної середньої освіти;
- 51 % частіше почуваються нещасними і на 41 % дискримінованими;
- 32 % частіше зазнають тяжких тілесних покарань.

Водночас досвід дітей щодо інвалідності різний, оскільки існує особливий спектр ризиків і наслідків, що виникають залежно від типу інвалідності, місця проживання дитини й *послуг, до яких вона має доступ*» [14].

Згідно з п. 132 Керівних принципів ООН щодо альтернативного догляду за дітьми (Резолюція A/RES/64/142 Генеральної Асамблеї ООН 24.02.2010 р.), діти з інвалідністю

мають користуватися послугами цілісної *системи* підтримки [9]. У зв'язку із цим, відповідно до законодавства України, соціальний захист осіб з інвалідністю полягає в наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, *соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів*, установленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду [16].

Поняття «реабілітація осіб з інвалідністю», види реабілітації (психолого-педагогічна, професійна, трудова, фізкультурно-спортивна, соціальна і психологічна), а також реабілітаційні заходи визначені в Законі «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні». Зокрема, соціальна реабілітація – це «система заходів, спрямованих на створення і забезпечення умов для повернення особи до активної участі у житті, відновлення її соціального статусу та здатності до самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності шляхом соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, задоволення потреби у забезпеченні допоміжними засобами реабілітації» [17].

Концептуальне підґрунтя реабілітаційних заходів становлять *принципи* соціальної реабілітації: здійснення реабілітаційних заходів на початку виникнення проблеми; неперервність і постійність їхнього проведення; комплексний характер реабілітаційних програм; індивідуальний підхід до визначення об'єму, характеру та змісту реабілітаційних заходів [13].

У статті 25 Закону «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» записано, що основними формами реабілітаційних заходів є: *надання реабілітаційних послуг*, зокрема дітям з інвалідністю, в установах і закладах системи реабілітації осіб з інвалідністю, а також у разі потреби за місцем проживання дитини. Порядок і умови отримання реабілітаційних послуг установлює стаття 32 зазначеного вище Закону. Тут наголошено, що дітям з інвалідністю надається можливість отримати реабілітаційні послуги, визначені індивідуальною програмою реабілітації особи з інвалідністю. Зі свого боку стаття 37 деталізує, що соціальна реабілітація (абілітація) передбачає навчання дитини з інвалідністю основним соціальним навичкам (особистій гігієні, самообслуговуванню, пересуванню, спілкуванню тощо), пристосування побутових умов до потреб дитини з інвалідністю, педагогічну корекцію для дітей з інвалідністю з метою вироблення та підтримання стереотипів безпечної поведінки, опанування навичками захисту власних прав та інтересів, самоаналізу та отримання навичок позитивного сприйняття себе та оточення, навичок

спілкування тощо [17].

На основі положень Закону України «Про соціальні послуги» [18] 2020 року Класифікатором соціальних послуг (наказ Мінсоцполітики від 23.06.2020 № 429) було визначено 37 соціальних послуг, а також створено мережу суб'єктів, що надають ці послуги. Зокрема, виокремлено такі послуги для осіб/дітей з інвалідністю: підтримане проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю; транзитне підтримане проживання/навчальна соціальна квартира (будинок); соціальна адаптація; соціальна інтеграція та реінтеграція; догляд удома; догляд стаціонарний; денний догляд дітей з інвалідністю; персональний асистент; соціальна реабілітації осіб з інтелектуальними та психічними порушеннями; соціально-психологічна реабілітація; тимчасовий відпочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю; тимчасовий відпочинок для осіб, що здійснюють догляд за особами з інвалідністю, супровід під час інклюзивного навчання; транспортні послуги та інші [15].

Щороку понад 2 тис. осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю отримують послуги в центрах реабілітації, які створюються для тривалого (стаціонарного) або денного перебування осіб з інвалідністю. Зауважимо, що в Україні функціонує більше 10 центрів комплексної реабілітації осіб з інвалідністю та близько 100 інших центрів реабілітації, зокрема й недержавних.

Потрібно зауважити, що реабілітаційні установи, за даними опитування «Як в Україні живуть сім'ї, які виховують дітей з порушеннями розвитку», найдоступніші в Івано-Франківській, Кіровоградській та Волинській областях. За показником доступу до необхідного реабілітаційного обладнання найвищі показники в Полтавській, Дніпропетровській і Чернівецькій областях, найнижчі – у Херсонській, Миколаївській та Волинській областях.

Отримати інформацію про соціальні послуги найлегше в Кіровоградській, Івано-Франківській і Рівненській областях. Натомість складний доступ до такої інформації – у Волинській, Сумській та Запорізькій областях. Зокрема, після 24 лютого 2022 року запити на отримання соціальних послуг подавали 38 % опитаних. Щодо послуг, за якими зверталися, варто назвати такі: реабілітація дітей з інвалідністю, отримання реабілітаційного обладнання, отримання статусу ВПО, психологічна допомога, соціальний супровід, соціальне таксі, раннє втручання та інші.

Серед послуг, на які має право сім'я, що виховує дитину з інвалідністю, у найбільшому пріоритеті консультування, соціальна реабілітація, соціальний супровід, натуральна допомога, денний догляд в установі, супровід під час інклюзивного навчання. Зокрема, що стосується послуги соціальної реабілітації, то до початку війни її отримували 27,9 % опитаних, зараз отримують – 15,9 %, зацікавлені в отриманні – 55,7 %. Тобто попит на реабілітаційні послуги зростає.

Після 24 лютого 2022 року за допомогою до гуманітарних міжнародних організацій зверталися 79,7 % опитаних батьків/опікунів дітей з інвалідністю, не зверталися – 17,7 %; 2 % указали, що зверталися, але отримали відмову. Переважна більшість опитаних, які отримували допомогу, надавачем назвали Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). Також є згадування про допомогу від НРЦ «Джерело», Фонду біженців ООН, низки батьківських громадських організацій з різних регіонів України, «Карітас» та інші. Здебільшого сім'ї отримували фінансову й натуральну допомогу [23].

Як підтверджують результати зазначеного вище дослідження і власні наукові висновки авторів статті, упродовж останніх років саме проектна діяльність державних і неурядових організацій, міжнародних фондів сприяла розвиткові інтегрованих реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю. Так, у відповідь на виклики війни Міністерство освіти і науки, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство соціальної політики України, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) і Львівський центр реабілітації «Джерело» започаткували проект екстреного реагування на потреби дітей із труднощами розвитку або з інвалідністю. Ідеться про внутрішньо переміщених дітей і тих, стан яких погіршився внаслідок воєнних дій на території України. Зокрема, у конкурсі мінігрантів для учасників проекту було визначено 20 організацій-переможців, які захищають права дітей з інвалідністю в 14 областях України. Усі запропоновані на конкурс проекти можна поділити на дві групи: адвокаційні кампанії з метою захисту й реалізації освітніх, соціальних чи медичних послуг для дітей з інвалідністю, а також надання послуг, зокрема з огляду на нові обставини, які пов'язані з воєнним станом. Термін реалізації проектів – до трьох місяців. Зазначений досвід засвідчує актуальність соціальних активностей адвокаційного спрямування, а також проектів, під час яких створюються конкретні послуги згідно з потребами громади [4].

За останні два роки вагомими також є напрацювання проектів ЮНІСЕФ «Поруч» та кризової допомоги UNICEF для дітей з інвалідністю; проекту «Соціальна інфраструктура для

внутрішньо переміщених родин» (комунікаційна назва «СПІЛЬНО. Соціальні послуги для сімей у громаді»), що реалізується СОС Дитячі містечка Україна за підтримки ЮНІСЕФ через Українську мережу за права дитини. Проєкт «Соціальні послуги для дітей з інвалідністю» реалізував Інститут суспільно-економічних досліджень (ІСЕД) за підтримки Посольства США в Україні.

Більш детально зупинимося на досвіді МБО «Партнерство «Кожній дитині» (далі – Партнерство) щодо проєктної діяльності з надання соціальних послуг, захисту дітей з інвалідністю. Так, під час реалізації проєкту «Реформування закладів інституційного догляду та виховання дітей в Тернопільській області» на замовлення Міністерства соціальної політики України та підтримки Світового банку (2019-2021 рр.) Партнерством було розроблено специфікації таких соціальних послуг, як-от: денний догляд, раннє втручання, тимчасовий перепочинок для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю від 4 до 16 років. Специфікація має чітку структуру, що дозволяє вирізнити: опис соціальної послуги, її мету, завдання й очікувані результати; обсяг надання послуги (види діяльності, що становлять зміст соціальної послуги; доступність послуги; питання безпеки й захисту дитини); організаційні та соціальні стандарти; функціональні стандарти й показники їхнього виконання; вартість соціальної послуги. Такий досвід підготовки специфікацій заслуговує на імплементацію та має велике значення для покращення популяризації й документування соціальних послуг для дітей з інвалідністю.

Окрім цього, у межах зазначеного проєкту в Тернопільській області набуто досвіду розроблення й упровадження плану трансформації Тернопільського обласного будинку дитини в Тернопільський обласний центр реабілітації та розвитку дитини Тернопільської обласної ради (далі – Центр). На базі Центру було трансформовано роботу груп тимчасового перебування дітей за принципом «як удома»; відпрацьовано й запроваджено послугу комплексної реабілітації в амбулаторному форматі для дітей з інвалідністю або високим її ризиком віком від 0 до 6-ти років, а також послугу раннього втручання. У результаті за період виконання проєкту Центром було надано більше 410 таких послуг дітям, зокрема більше 200 дітям віком від 0 до 6-ти років з інвалідністю або високим ризиком її набуті, які виховуються в родинях, та 190 послуг дітям, які влаштовані на цілодобове перебування в Центрі. Також важливим у межах цієї проєктної діяльності став досвід розроблення положення про відділення реабілітації (амбулаторної) та денного догляду, що дає

можливість урегулювати правовідносини між надавачем та отримувачем послуг в трансформованому закладі.

У подальшій діяльності під час реалізації у співпраці з Міністерством охорони здоров'я, Міністерством соціальної політики, Нацсоцслужбою України та службами у справах дітей, департаментами охорони здоров'я ОВА проєкту ЮНІСЕФ «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни» Партнерство ретельно вивчило потреби дітей з інвалідністю, які перебувають у будинках дитини й відпрацювало систему надання працівникам цих установ навчальних послуг задля якісного здійснення реабілітації дітей з інвалідністю. Навчання відбувалося з опорою на кращий досвід діяльності в Україні центрів комплексної реабілітації за Базовою програмою підвищення професійної компетентності медичних і педагогічних спеціалістів будинків дитини (далі – Програма). Мета Програми – початкова підготовка персоналу закладу до організації та надання комплексу сучасних медико-соціальних послуг, які б забезпечували цілісний процес раннього виявлення, реабілітації й розвитку дитини на засадах партнерської взаємодії.

Програма містить 6 модулів та розрахована на 122 год. Вона була розроблена з урахуванням цілей і завдань деінституціалізації, а саме: зниження залежності сімей з дітьми раннього й дошкільного віку від закладів інституційного догляду та виховання з причини інвалідності дитини чи наявності вроджених вад розвитку, ризиків формування порушень розвитку з біологічних або соціальних причин. Основний концептуальний підхід до змісту й організації навчання базувався на: узгодженості дій зі спеціалістами для забезпечення наступності на кожному з етапів роботи з дитиною з інвалідністю; підготовці персоналу закладу до партнерства в зазначеному процесі з різними фахівцями.

Беручи до уваги вищесказане, на нашу думку, нині як ніколи важливо активно поширювати найбільш комплексний, системний і цікавий досвід надання реабілітаційних послуг у закладах комплексної реабілітації. Саме такі практики роками напрацьовувалися в Київському міському центрі реабілітації дітей з інвалідністю (створений у 2017 році на комунальній власності територіальної громади міста Києва). Центр є прогресивним кейсом соціальної реабілітації, він розрахований на 80 дітей одночасного перебування на день, а завдяки спеціальному навчанню ще 200 дітей щомісяця зможуть продовжувати заняття вдома. Свою діяльність Центр здійснює в межах власних проєктів чи у співпраці з різними міжнародними, благодійними фондами, організаціями (ЮНІСЕФ, Світовий банк,

Європейський Союз та ін.)

Послуги, які надає Центр, – медична й фізична реабілітація; психолого-педагогічна реабілітація; соціальна адаптація; соціально-трудова реабілітація; рання соціальна реабілітація; денний догляд; соціальний супровід; транспортні послуги; інклюзія; соціальний і первинний супровід. У межах курсу реабілітації для дітей від 2 до 18 років Центр пропонує такі послуги: первинне обстеження; складання індивідуального плану реабілітації; індивідуальні консультації фахівців; опанування навичок рутинної щоденної діяльності; заняття в групах за напрямками: фінансова грамотність, дівочий клуб, підготовка до школи; допрофесійну орієнтацію за ІТ-технологіями; проведення семінарів і тренінгів для батьків, творчих майстерень і майстер-класів; консультації з підбору технічних засобів реабілітації; первинну правову допомогу тощо. Під час реабілітації в Центрі використовуються новітні інноваційні технології й підходи: первинний відеоаналіз, сенсорно-інтегративна терапія, елементи корекційного розвантаження (віртуальна реальність), ерготерапія, арттерапія, кінезотерапія, динамічна пропріоцептивна корекція тощо. Безперечною успішною і практично впровадженою інновацією Центру стали карти медичних, освітніх та інших місцевих установ і закладів, які надають послуги реабілітації дітям з інвалідністю. У Центрі діють навчально-тренінгові центри, Ресурсний центр, шоу-рум; впроваджено відеоуроки фізичної реабілітації і відеоуроки для батьків на психолого-педагогічну тематику (правила особистої гігієни, концентрація уваги дітей, оригамі для дітей з інвалідністю тощо) [11].

Обговорення результатів дослідження. Підсумки дослідження, описані в цій статті, підтверджуються результатами інших розвідок. Зокрема, ми цілком поділяємо думку О. Виноградової, що «залучення інноваційних моделей соціальної підтримки дітей дозволяє їм адаптуватися в нових реаліях суспільного життя та якомога краще інтегруватися до соціуму» [8, с. 32], і саме інтегровані соціальні послуги для дітей з інвалідністю можуть запобігти дискримінації щодо дітей з інвалідністю. При цьому вагомим аспектом здійснення соціальної роботи з дітьми з інвалідністю в громаді є організація та проведення масштабних «інформаційно-просвітницьких заходів, інклюзивних фестивалів, які сприяють популяризації соціально орієнтовного підходу до осіб з інвалідністю, захисту їхніх прав, формуванню толерантного ставлення до них як до рівних членів суспільства, інтегруванню осіб цієї категорії в життя громади, а також побудові конструктивного діалогу між суб'єктами соціальної роботи в громаді» [7, с. 74].

Ми підкреслюємо важливість створення для дитини з інвалідністю реабілітаційного середовища в її сім'ї. При цьому погоджуємося з науковим висновком, що для цього потрібне: «...навчання батьків ключовим засадам виховання дитини з інвалідністю, надання сім'ї інформації щодо соціально-правового захисту державою їхньої дитини, можливих послуг, діяльності неурядових організацій» [2; 3; 19, с. 153]. Цілком підтримуючи такий висновок, зі свого боку О. Балухтіна пропонує додати такі кроки: «розширення кола надавачів соціальних послуг, особливо недержавного сектору; активне залучення позабюджетних коштів для фінансування послуги; використання механізму соціального замовлення» [6, с. 17], що, на нашу думку, заслуговує на увагу.

Надзвичайно цінними для ефективного відпрацювання соціальних послуг у межах проєктної діяльності вважаємо наукові висновки О. Байдарової та Д. Лаврент'єва про розширення алгоритму процесу розвитку послуги такими елементами, як «організація нормативного забезпечення послуги; визначення потреб громади в послугі; планування реалізації послуги; підбір та навчання спеціалістів, що реалізуватимуть послугу; побудова комунікацій з клієнтами; розвиток партнерської мережі; власне реалізація послуги; моніторинг результатів реалізації послуги» [5, с. 6]. Окрім цього, дослідники наводять результати опитування фахівців, які зазначають, що в організації й наданні послуг простежується тенденція відходу від професіоналізованої допомоги та надання послуг – до інтеграції людини з громадою, налагодження соціальних зв'язків і поширення підходу «рівний рівному» в процесі реабілітації. Для реалізації цього підходу використання інтернет-технологій є важливим і навіть необхідним [5, с. 9].

Висновки. Вивчення кращого досвіду надання послуг для дітей з інвалідністю чи сімей, які виховують дітей з інвалідністю, дозволяє соціальній роботі із зазначеною вразливою групою населення виходити на новий щабель розвитку. На цьому шляху в умовах економії ресурсів важливо ретельно вивчати та використовувати кращий досвід проєктної діяльності, спрямованої на підтримання й захист дітей з інвалідністю загалом і розвиток реабілітаційних послуг зокрема. Ключовими концептуальними орієнтирами для проєктів, що впроваджувалися чи нині реалізуються, є: надавати дітям з інвалідністю рівні можливості й цікавитися думкою дітей; урахувати особливі потреби дітей і їхніх сімей під час надання різних інтегрованих соціальних послуг; дбати про постійне підвищення професійної компетентності фахівців, які надають реабілітаційні послуги дітям з інвалідністю. Належна

реалізація проєктів, залучення достатньої кількості кадрових і фінансових ресурсів дозволяє якісно обґрунтувати й описувати інновації в наданні реабілітаційних послуг; забезпечувати їх програмно-методичними матеріалами; організовувати відповідне навчання фахівців для їхньої підготовки до впровадження інновації в різних умовах; здійснювати моніторинг якості втілених інновацій тощо.

Подальші перспективи досліджень полягають у систематизації й класифікації інноваційних інтегрованих послуг для дітей з інвалідністю та їхніх сімей, які відпрацьовуються в межах проєктної діяльності різних рівнів для їхнього нормативно закріпленого впровадження в царину соціальної роботи в Україні.

Список використаних джерел

1. Kravchenko O. Physical support of people with disabilities: professionals' training. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8(1). P. 116-128. DOI: 10.25128/2520-6230.21.1.9.
2. Chechko T., Liakh T., Spirina T., Lekholetova M., Sapiha S., Salata K. Needs Assessment of Parents Raising Children with Disabilities in Preschool Educational Institution. *Sociální práce/Sociální práce/Czech and Slovak Social work*. 2022. Vol. 4(22). P. 54-66. URL: <https://socialniprace.cz/en/article/needs-assessment-of-parents-raising-children-with-disabilities-in-preschool-educational-institution-2/>
3. Grabowska B., Spirina T., Liakh T. Social and pedagogical support of students with disabilities in higher education institutions. *The Modern Higher Education Review*. 2020. Vol. 5. P. 62-71. <https://doi.org/10.28925/2518-7635.2020.5.6>
4. 20 організацій, які захищають права дітей з інвалідністю, реалізують свої проєкти за підтримки ЮНІСЕФ. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/organizations-that-protect-the-rights> (дата звернення: 09.08.2023).
5. Байдарова О., Лаврент'єв Д. Використання інтернет-технологій для розвитку соціальних послуг у громаді для дітей з інвалідністю та їх сімей. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Соціальна робота. 2018. № 2(4). С. 7-12. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/1>
6. Балухтіна О. М. Теоретичні та практичні аспекти впровадження соціальної послуги «тимчасовий відпочинок» для батьків або осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Вип. 90. С. 14-19.
7. Виноградова О. В. Інтегровані соціальні послуги як напрям соціалізації дітей з інвалідністю в громаді. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2021. Вип. 79. Т. 1. С. 73-76. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.1.14>
8. Виноградова О.В. Система сучасної соціальної роботи з дітьми з інвалідністю: традиції та інновації. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2020. Вип. 76. С. 29-33. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.76.06>
9. Керівні принципи ООН щодо альтернативного догляду за дітьми, прийняті Резолюцією A/RES/64/142 Генеральної Асамблеї ООН 24 лютого 2010 року URL: <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/kerivni-princzipi-shhodo-alternativnogo-doglyadu-za-ditmi-prijnyati-rezolyucziyeyu-oon-vid-24-lyutogo-2010-roku.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).
10. Кочубей Т. Загальні засади створення безбар'єрного середовища для людей з інвалідністю. *Social Work and Education*. 2021. Вип. 8. № 2. С. 204-214. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.2.6>

11. Крок у майбутнє дитини: Київський міський центр реабілітації дітей з інвалідністю. URL: <https://dytyna.org.ua/> (дата звернення: 10.09.2023).
12. Олійник Г. Система соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 2. С. 38–43. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.5>
13. Петрочко Ж., Спіріна Т. Соціальна реабілітація. Енциклопедія освіти : енциклопедія / ред. В. Кремень. 2-ге вид. Київ, 2021. С. 942–943.
14. Побачено, підраховано, включено : Звіт ЮНІСЕФ. 2021. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/copy-nearly-240-million-children-disabilities-around-world-unicefs-most> (дата звернення: 01.10.2023).
15. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> (дата звернення 10.08.2023).
16. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України (зі змінами № 3191-IX від 29.06.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 01.10.2023).
17. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України (зі змінами № 2980-IX від 20.03.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 01.10.2023).
18. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 09.08.2023).
19. Спіріна Т., Дорофіна М. Соціальна робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю у територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С. 151–156. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.22>
20. Статистичні дані : МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani> (дата звернення: 10.08.2023).
21. Столярчук О. Доступність послуг для сімей, які виховують дітей з аутизмом, як мета соціальної роботи. *Social Work and Education*. 2020. Вип. 7. № 3. С. 289–303. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.20.3.4>
22. Швалб Ю. Соціальне благополуччя як мета діяльності фахівця соціальної роботи у громаді. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Соціальна робота. 2022. № 1(8). С. 62–66. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/12>
23. Як в Україні живуть сім'ї, які виховують дітей з порушеннями розвитку : результати Всеукраїнського опитування батьків та опікунів дітей з інвалідністю, 2023. URL: https://dzherelocentre.org.ua/blog/2023/10/02/yak-v-ukrayini-v-chas-vijny-zhyvut-sim-yi-yaki-vyhovuyut-ditej-z-trudnoshhamy-rozvytku/?fbclid=IwAR1wfTJ6rWGvfvfJq3p_mT5ufX6oCXpLQQQypbXN2aLcD-6-qs2lB54IXnIQ (дата звернення: 02.10.2023).

References

1. Kravchenko, O. (2021). Physical support of people with disabilities: professionals' training. *Social Work and Education*, 8(1), 116-128. DOI: 10.25128/2520-6230.21.1.9.
2. Chechko, T., Liakh, T., Spirina, T., Lekholetova, M., Sapiha, S., & Salata, K. (2022). Needs Assessment of Parents Raising Children with Disabilities in Preschool Educational Institution. *Sociální práce/Sociální práce/Czech and Slovak Social work*, 4(22), 54–66. URL: <https://socialniprace.cz/en/article/needs-assessment-of-parents-raising-children-with-disabilities-in-preschool-educational-institution-2/>
3. Grabowska, B., Spirina, T., & Liakh, T. (2020). Social and pedagogical support of students with disabilities in higher education institutions. *The Modern Higher Education Review*, 5, 62–71. <https://doi.org/10.28925/2518-7635.2020.5.6>
4. 20 orhanizatsii, yaki zakhyshchaliut prava ditei z invalidnistiu, realizuiut svoi proieky za pidtrymky YuNISEF [20 organizations that protect the rights of children with disabilities implement their projects with the support of UNICEF]. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/organizations-that-protect-the-rights>

5. Baidarova, O., & Lavrentiev, D. (2018). Vykorystannia internet-tekhnologii dlia rozvytku sotsialnykh posluh u hromadi dlia ditei z invalidnistiu ta yikh simei [Using Internet technologies for the development of social services in the community for children with disabilities and their families]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota*, 2(4), 7–12. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/1>
6. Balukhtina, O. M. (2022). Teoretychni ta praktychni aspekty vprovadzhennia sotsialnoi posluhy «tymchasovyi vidpochynok» dlia batkiv abo osib, yaki yikh zaminiuiut, shcho zdiisniuiut dohliad za ditmy z invalidnistiu [Theoretical and practical aspects of the introduction of the social service “temporary rest” for parents or persons who replace them, who take care of children with disabilities]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Serii. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 90, 14–19.
7. Vynohradova, O. V. (2021). Intehrovani sotsialni posluhy yak napriam sotsializatsii ditei z invalidnistiu v hromadi [Integrated social services as a direction of socialization of children with disabilities in the community]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 79(1), 73–76. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2021.79.1.14>
8. Vynohradova, O.V. (2020). Systema suchasnoi sotsialnoi roboty z ditmy z invalidnistiu: tradytsii ta innovatsii [System of modern social work with children with disabilities: traditions and innovations]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Serii 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 76, 29–33. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.76.06>
9. *Kerivni pryntsyipy OON shchodo alternatyvnoho dohliadu za ditmy, pryiniati Rezoliutsiieiu A/RES/64/142 Heneralnoi Asamblei OON 24 liutoho 2010 roku* [UN Guiding Principles on Alternative Child Care, adopted by Resolution A/RES/64/142 of the UN General Assembly on February 24, 2010]. Retrieved from <https://sos-ukraine.org/wp-content/uploads/2022/05/kerivni-princyipi-shhodo-alternativnogo-doglyadu-za-ditmi-prijnyati-rezolyucyiyeyu-oon-vid-24-lyutogo-2010-roku.pdf>
10. Kochubei, T. (2021). Zahalni zasady stvorennia bezbariernoho seredovyshecha dlia liudei z invalidnistiu [General principles of creating a barrier-free environment for people with disabilities]. *Social Work and Education*, 8(2), 204–214. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.2.6>
11. *Krok u maibutnie dytyny: Kyivskiy miskiy tsentr rehabilitatsii ditei z invalidnistiu* [A step into a child’s future: Kyiv City Center for the Rehabilitation of Children with Disabilities]. Retrieved from <https://dytyna.org.ua/>
12. Oliinyk, H. (2022). Systema sotsialnoi rehabilitatsii ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [System of social rehabilitation of children with special educational needs]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 38–43. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.5>
13. Petrochko, Zh., & Spirina, T. (2021). Sotsialna rehabilitatsiia [Social rehabilitation]. *Entsyklopediia osvity* (pp. 942–943). (2nd ed.). Kyiv.
14. *Pobacheno, pidrakhovano, vkliucheno: Zvit YuNISEF* [Seen, counted, included: UNICEF report]. (2021). Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/copy-nearly-240-million-children-disabilities-around-world-unicefs-most>
15. Ministry of Social Policy of Ukraine. (2020). *Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh* [On the approval of the Classifier of social services] (Order No 429, June 23). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
16. *Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini* [On the basics of social protection of persons with disabilities in Ukraine]: The Law of Ukraine (No. 3191-IX). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
17. *Pro rehabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini* [On the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine]: The Law of Ukraine (No. 2980-IX). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>
18. *Pro sotsialni posluhy* [On social services]: The Law of Ukraine (No. 2671). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
19. Spirina, T., & Dorofina, M. (2023). Sotsialna robota z simiamy, yaki vykhovuiut dytynu z invalidnistiu v terytorialnii hromadi [Social work with families raising a child with a disability in the local

community]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 151–156. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.22>

20. Ministry of Science and Education of Ukraine. (2023). *Statystychni dani* [Statistical data]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

21. Stliarchuk, O. (2020). Dostupnist posluh dlia simej, yaki vykhovuiut ditej z autyzmom, yak meta sotsialnoi roboty [Availability of services for families raising children with autism as a goal of social work]. *Social Work and Education*, 7(3), 289–303. DOI: 10.25128/2520-6230.20.3.4

22. Shvalb, Yu. (2022). Sotsialne blahopoluchchia yak meta diialnosti fakhivtsia sotsialnoi roboty u hromadi [Social well-being as the goal of the social work specialist in the community]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota*, 1(8), 62–66. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/12>

23. *Yak v Ukraini zhyvut sim'i, yaki vykhovuiut ditej z porushenniamy rozvytku: rezultaty Vseukrainskoho opytuvannia batkiv ta opikuniv ditej z invalidnistiu* [How families raising children with developmental disabilities live in Ukraine: results of the All-Ukrainian survey of parents and guardians of children with disabilities]. (2023). Retrieved from https://dzherelocentre.org.ua/blog/2023/10/02/yak-v-ukrayini-v-chas-vijny-zhyvut-sim-yi-yaki-vyhovuyut-ditej-z-trudnoshhamy-rozvytku/?fbclid=IwAR1wFTJ6rWGvfvJq3p_mT5ufX6oCXpLQOQypbXN2aLcD-6-qs2lB54IXnIQ

Zhanna Petrochko,

*Doctor of Sciences in Education, Professor,
Borys Grinchenko University of Kyiv,
Kyiv*

Hanna Slozanska,

*Doctor of Sciences in Education, Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
Ternopil*

Nadiya Horishna,

*PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University,
Ternopil*

SEARCH OF OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF REHABILITATION SERVICES FOR CHILDREN WITH DISABILITIES

Abstract. *The article discusses the topical issue of finding opportunities for the development of rehabilitation services for children with disabilities. The research was carried out within the framework of the NFSU project “Research on the development of social rehabilitation services for children with disabilities and their families at the level of territorial communities in the war and post-war periods” (Competition “Science for the reconstruction of Ukraine in the war and post-war periods”; project number 2022.01/0166).*

The purpose of the article is to study the essence and experience of developing and implementing social services for children with disabilities within the framework of project activities at various levels. The tasks of the research are to analyze the research results of the needs and problems of supporting children with disabilities; to reveal the essence and types of rehabilitation services for children with disabilities based on the study of international documents and the legislation of Ukraine; to summarize information of the successful activities of international foundations/organizations and comprehensive of rehabilitation centers for supporting children with disabilities, providing them with high-quality social services. To achieve the goal and objectives of the article, theoretical methods (analysis, synthesis, systematization, comparison,

generalization), analysis of regulatory documents regarding rehabilitation services for persons/children with disabilities, study of practical experience were used.

The article characterizes the regulatory and legal basis for providing rehabilitation services to children with disabilities. An analysis of the latest publications on the research topic is made. The essence and principles of rehabilitation are revealed, the types of rehabilitation services are named, and their list is determined in accordance with the current legislation.

A secondary analysis of the All-Ukrainian survey of parents and guardians of children with disabilities/persons with special needs (2023) was carried out in the context of the availability and desirability of social rehabilitation services. The results of project activities of various organizations in the direction of social support, implementation of social services for children with disabilities or training of specialists to provide such services are presented. The results of the activities of the IBO "Partnership "Every Child" within the framework of the World Bank project "Reformation of Institutional Care and Education of Children in Ternopil Region" are presented. The experience is revealed: the transformation of a child's home into a center for the rehabilitation and development of a child through the implementation of various services; preparation of specifications for social services for children with disabilities and their families. The experience of implementation of the UNICEF project "Monitoring the needs and support of children in conditions of war" is also presented, namely: the experience of preparation and implementation of the Basic Program for improving the professional competence of medical and pedagogical specialists of childrens homes for training the personnel of institutions for the organization and provision of a complex of modern medical and social services, which would provide a holistic process of early detection, rehabilitation and development of the child based on partnership. The experience of providing rehabilitation services based on the Kyiv City Center for the Rehabilitation of Children with Disabilities is described.

Key words: rehabilitation, child with disabilities, project activity, social services.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2023.
Стаття прийнята до публікації 29.09.2023.